

AZ INFORMÁCIÓS POLITIKA IRÁNTI IGÉNY ÉS MEGVALÓSULÁSÁNAK KORLÁTAI MAGYARORSZÁGON A társadalom- és természettudományi információs politikáról*

Rózsa György

MTA Könyvtára

Előadásom három részből áll. Az első: "Szükség van-e információs politikára"; a második: "Ha kell, hogyan, milyen körülmények figyelembevételével"; a harmadik: "Melyek az információs politika korlátai?"

Előjáróban hangsúlyozom: mondandóm semmi-féle hivatalos állásfoglalásnak nem tekinthető, a saját véleményemet adom elő, nyilván egy sor vitatható dologgal. De azt gondolom, hogy egy tudományos szemináriumnak annyi a tudományos tartalma, amennyi vitát indukál. Azok a tudományos összefüggések, amelyeket nagy egyetértés jellemez, általában nem sokat hoznak.

* * *

Mindenekelőtt: kell-e egyáltalán információs politika? A kiindulópontom az, hogy Magyarország területileg kis ország, kicsi a népességben, de nem kis ország a világ gazdaságában és a világ tudományában elfoglalt helyét illetően. Különböző számítások szerint Magyarország kb. a huszadik-huszonnegyedik helyet foglalja el a világ országai között az egy főre eső nemzeti jövedelem, a "Gros National Product" alapján. A tudományban elfoglalt helyének mérését a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában működő Informatikai Szolgálat Tudományelemzési Csoportja is elvégezte. Ennek eredményei nagyjában-egészében egybeesnek azokkal a helyezésekkel, amelyeket a magyar tudománynak az UNESCO-statisztikák, a különböző ENSZ-listák és más források juttatnak. E tekintetben is a huszadik-huszonnegyedik hely illet meg bennünket, tudó-

mányterületenként bizonyos szóródással (pl. a matematika "helyezése" előkelőbb, mint több más tudományágé).

Ezek tehát azok az objektív adatok, amelyekből a kérdésfelvetést, hogy ti. kell-e egyáltalán információs politika, indítani kell.

Magyarország — s ez a kérdésfelvetés további indoklásául szolgál — olyan ország, ahol a nemzeti jövedelemnek több mint 40%-a a külgazdaságban realizálódik. Egy ilyen országban nyitott a gazdaság, más nem is lehet. Ez a nyitott gazdaság feltételezi a nyitott tudományt és a nyitott műszaki fejlesztést, amiből egyenesen következik a nyitott információs gazdaság. (Egyelőre még nem az információs politikáról beszélek, hanem az információgazdaságról.)

Ha mindehhez hozzávesszük, hogy Magyarország nyersanyagszegény, akkor életbevágó, hogy a nemzeti jövedelmet "összehozó" termékekben minél nagyobb legyen az ismerethányad. Magyarországnak tehát a termékeiben általában nem nyersanyagot kellene exportálnia. Egyébként sincsenek olyan termékei, amelyek önmagukban tömegükönél fogva értékesek lennének. De olyanok sem, amelyek egyedi értéke magas. Nincs például gyémántja vagy aránya, s így a szükségletek kielégítésének fedezéséhez nincs semmiféle "kényelmes" ellentétele. A magyar termékekben az ismeret volna a gyémánt. Az ismeretben pedig benne van az információ. Tehát lényegbevágó, hogy ez az információ rendelkezésre álljon Magyarországon.

Egy további elem a magyar nyelv elszigeteltsége. Magyarországon a nyelvi izoláltság miatt is nagyon meg kell küzdeni az információért. Mindezt összevéve, a bevezető kérdésre: "Szükség van-e információs politikára?" — egyértelmű a válasz, hogy szükség van. Más kérdés, hogy szerintem nincs információs politika Magyarországon. Kellene, de nincs. Vannak ugyan különféle információs politikák, de

* Az Információpolitika Magyarországon a modern technika bevezetése és a nemzetközi együttműködés körülményei között c., az OMIKK és az MTA SZTAKI szervezésében, az UNESCO támogatásával tartott szemináriumon (Budapest, 1986. június 16–18.) elhangzott előadás átdolgozott változata.

egyetlen magyar információs politika nincs. Van valamilyen politikája e téren a művelődési kormányzatnak, a Magyar Tudományos Akadémiának, az Országos Műszaki Fejlesztési Bizottságnak, az ipari tárcáknak, meg egyáltalán mindenkinek, aki valami pénzzel és valami hatalommal rendelkezik.

A bevezető gondolatok között azt is hangsúlyozni kívánom, hogy a magam részéről nem hiszek semmiféle olyan információs politikában, koordinációban és kooperációban, amely kizárólag eszmékkel akar irányítani, és bölcsességekkel akarja megváltani a világot. Ez nem megy. Információs politikát (politikákat) is csak úgy lehet csinálni, ha legalább két dolog van hozzá. Az egyik a *pénz*, a másik a személyi *diszpozíció*. Ahol ez nincs meg, ott semmiféle politikát vagy politikákat nem lehet keresztülvinni, mert a politika akaratot jelent, az akarat végrehajtást, a végrehajtáshoz pedig eszközök kellene.

Ezzel át is térek a második kérdéskörré: ha egyszerű kellene az információs politika, akkor hogyan és milyen körülmények között kellene azt működtetni. A kiinduló gondolat itt az, hogy *nincs egységes modell*. Nemcsak az UNESCO-ra, "guide"-jaira gondolok, és nemcsak az ilyen és ehhez hasonló jó vademecumokra, eligazítókra, hanem arra, hogy egyáltalán valamilyen — ilyen vagy olyan — modell szerint meg lehetne-e szervezni és vinni az információs politikát vagy politikákat. Nemcsak az irodalomban, de személyes gyakorlatomban sem talákoztam olyan általános érvényű modellel, amelyet bárhol életbe lehetne léptetni. Modellek ugyan vannak, de legfeljebb olyanoknak tekinthetők, hogy mindenkor *alkalmazni kell* őket a nemzeti sajátosságokra, a kulturális hagyományokra és sok minden másra, amit akár *művelődési infrastruktúrájának* is lehetne nevezni. Ahogy nincs egységes modell, úgy nincs olyan egységes információs politika sem, amelyet — Magyarországot is beleértve — minden ország a magáévá tudna tenni.

Egyáltalán elképzelhető-e valamilyen információs politika a jelenlegi magyar körülmények között? — tolakodik elő az eddig elmondottak után a jogos kérdés. Rögtön azt kell mondanom, hogy rendkívül nehezen. Miért? Az országnak van egy általános politikája, van egy általános gazdaságpolitikája, van egy gazdasági mechanizmusa, s lényegében mind a decentralizálásra irányul. Ezzel szemben volna egy információs politika, amely ha a decentralizálási tendenciát egy az egyben követné, akkor azt hiszem, nagyon nagy zűrzavart okozna. Ez nem a magyar gazdasági mechanizmus ellen szól. Semmiképpen sem. Sőt, a gazdasági mechanizmus *rugalmasságából* egyenesen következne — ha lehet ezt a fogalmat használni — az *adekvát* részmechanizmusok kialakítása. Csak hogy nem bizonyos, hogy jelenleg érvényre lehetne juttatni azt az elméleti be-

látást, hogy *az érdek mint motiváció* különbözőképpen hozható mozgásba a különböző területek sajátosságainak megfelelően. Magyarán mondván: az olyanféle modellezést, amelyben a gazdaságirányítási modellt a kulturális politika vagy az információs politika modelljének mechanikusan kellene követnie, ami uniformizálási reflexeinkből következően reális veszély, felettébb károsnak minősítem. Ugyanis az eszközök és a szakértelem korlátozottsága miatt az információs politika erős *koncentrációt* kíván. Tehát nem annyira centralizációt, mint inkább erős koncentrációt.

* * *

Magyarországon elég régóta létezik könyvtári törvény [1]. A tapasztalatok azt mutatják, hogy a könyvtári törvény alapján információs politikát nem lehet csinálni. De úgy tűnik, nem lehet információs politikát úgy sem csinálni, ahogy a jelenleg érvényes szabályzat, a kormány Gazdasági Bizottságának 1966. évi állásfoglalása kimondja, nevezetesen, hogy minden vállalat, minden gazdálkodó szerv gondoskodik a maga informálódásáról.

Itt tehát egy súlyos ellentmondás található, amellyel szembe kell nézni. Egyfelől van egy olyan gazdasági irányítási rendszer, amely — nagyon helyesen — egyre inkább a vállalatokra támaszkodik, másfelől van egy információs vagy inkább egy virtuális információs rendszer, amelyet valahogy mégis csak szervezni, illetőleg működtetni kell. Ezt a virtuális információs rendszert nem lehet szétdarabolni X gazdálkodó egységekre, mert ahhoz nincs sem elég pénz, sem elég szakértelem, szakképzett munkaerő, gép és még sok minden más. Az információs politikában szerintem kombinálni kell — kellene — a centralizációt-koncentrációt a decentralizációval, továbbá a K+F terveket a vállalati piaccal [2]. Mindenféle információs politikának azt is tudomásul kell vennie, hogy az *áru jellegű* információk hányadát növelni kell, mert az, hogy az információ hasznos-e vagy sem, nem azon lehet lemérni, amit az információ termelője mond róla, hanem amit a használó. A használó viszont hogyan fejezheti ki azt, hogy hasznos-e valami? Úgy, hogy hajlandó megvásárolni az információt, hajlandó előfizetni rá.

Az az információ, amiért nem kell fizetni, legalábbis feltételezhetően nem bizonyul hasznosnak a társadalom árujelleggel is jellemezhető szektorai-ban. Vannak azután olyan területei is a társadalomnak, ahol az információ árujellege föl sem merülhet, ahol azért kell az információt előállítani, terjeszteni, mert az a nemzeti önismeret, közegészségügy, szakembernevelés stb. szolgáltatója. Ezt minden tisztességes kultúrországban így csinálják. Csak példaként: ilyenek a humán tudományok, ahol gazdaságossági

meg gondolás nem merülhet fel a tekintetben, hogy a magyar nyelvű, a nemzeti önismeretet szolgáló nyelvészeti szakfolyóiratokat dotálni kell-e, és még sorolhatnám a történelmet, a régészetet és több más területet. Ez a nemzeti kulturális patrimonium része, a nemzeti identitástudat erősítése miatt van rá szükség. Az ide tartozó információkról is az államnak mint mecénásnak kell gondoskodnia. Ha valami pénzt is ki lehet sajtolni ezekből az információkból, annál jobb. Itt azonban nincs helye az árujellegnek, itt nem szabad piacon gondolkodni.

Hipotézisként a fenti megszorítások ellenére felállítható, hogy *minél fejlettebb a gazdaság, annál nagyobb az áru jellegű információ hányada*. Bizonyos, hogy a magyar gazdaságban még nem nyert igazán polgárjogot az információ árujellege, tehát annak az elismerése, hogy nemcsak a nyersanyagot és a műszereket kell megfizetni, hanem az információt is, mert ugyanúgy az áruterelés tartozéka. E szemléletbeli hiányosság gazdasági elmaradottságunknak is egyik ismérve. Ezt a helyzetet a különböző hivatalos állásfoglalások időnként megerősítik, mint-hogy nem irányulnak, nem orientálnak eléggé újításra és műszaki fejlesztésre. Ilyen körülmények között a vállalatok miért adnának ki pénzt az információra?

Ez idő szerint az információs politikára vonatkozó vagy vonatkoztatható legfelső állásfoglalásokból annyi olvasható ki, hogy az információs politika gazdája az OMFB, illetve hogy nem a könyvtári szakfelügyeletet gyakorló tárca dolga ez [1]. Ugyanakkor az alap kutatásokért és a társadalomtudományokért felelős MTA-nak [3], de a kormány Tudománypolitikai Bizottságának sem tartozik feladatkörébe az információs politika [4].

* * *

Itt meg is állhatnék — meg is állok —, mivel a további elemzés messze vezetne. Nem kerülhetném el pl. a *könyvtárügy egységének* elvét, amelynek értelmezése *kétségeket* ébreszt ("Egység — kétségekkel") bennem. Az információs politikát korlátozó tényezőkkel kapcsolatban pedig a megoldási módokról kellene szólnom. Nem fetiszizálok a szervezeti megoldásokat, de azok mindig valamilyen szemléletet jeleznek, a szemlélet pedig motivációt, érdekeket fejez ki. Erről is beszélni kellene. Itt csak a kiindulásokat érintettem a "hogyan lehetne az *információs politikák* helyett (vagy mellett) végre az *információs politikára* áttérnünk" kérdés megoldásához. Azt hiszem, ez a megoldás közös gondolkodást kíván.

Jegyzetek

- [1] A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1976. évi 15. sz. törvényerejű rendelete a könyvtárakról. A Minisztertanács 17/1976. (VI. 7.) sz. rendelete a könyvtárakról szóló 1976. évi 15. sz. törvényerejű rendelet végrehajtásáról.
- [2] A Minisztertanács 1071/1985. (XII. 28.) sz. határozata az Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság feladatáról, hatásköréről, szervezetéről és működéséről.
- [3] A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1986. évi 5. sz. törvényerejű rendelete a Magyar Tudományos Akadémiáról szóló 1979. évi 6. sz. törvényerejű rendelet módosításáról.
- [4] A Minisztertanács 1070/1985. (XII. 28.) sz. határozata a Tudománypolitikai Bizottság feladatokról, hatásköréről és működéséről szóló 1016/1978. (VI. 10.) Mt.h. sz. határozat módosításáról.

RÓZSA György: *Az információs politika iránti igény és megvalósulásának korlátai Magyarországon. A társadalom- és természet-tudományi információs politikáról*

A szerző három kérdést vet fel: szüksége van-e az országnak információs politikára; ha kell, hogyan, milyen körülmények figyelembevételével; melyek az információs politika korlátai. E kérdésekre válaszolva azt a következtetést vonja le, hogy a jelenlegi körülmények között Magyarországon számos körülmény akadályozza a központi információs politika kialakítását. Ennek ellenére — elvi tisztázásokkal és közös erőfeszítésekkel — el kellene jutni a kialakításig.

RÓZSA, Gy.: *Needs for and realization constraints of an information policy in Hungary. On the information policy in sciences and social sciences*

The author raises three issues: Does this country need a national information policy? If so, how and what aspects to consider? Which are the constraints to be faced by an information policy? Answering these questions, the author concludes that, under the present circumstances, several obstacles exist restricting a national information policy. However, an information policy does have to be established by clearing some issues and through common efforts.

РОЖА, Дь.: Потребность в информационной политике и ограничения её осуществления. Информационная политика в области общественных и естественных наук

Автор затрагивает три вопроса: нужна ли стране информационная политика; если нужна, то с учетом каких условий; каковы её ограничения. Отвечая на этот вопрос, автор делает вывод, что при современных условиях в Венгрии много факторов препятствует формированию общегосударственной информационной политики. Несмотря на это, выяснив принципиальные вопросы, было бы необходимо общими усилиями решить эту проблему.

RÓZSA, Gy.: *Der Bedarf an die Informationspolitik und die Schranken deren Verwirklichung in Ungarn. Über die Informationspolitik der Gesellschaft- und Naturwissenschaften*

Der Verfasser wirft drei Fragen auf: Braucht das Land eine Informationspolitik, wenn ja, welche Umstände sind zu berücksichtigen, und welche sind die Schranken der Informationspolitik? Mit der Beantwortung dieser Fragen kommt er zu der Schlussfolgerung, dass die Entwicklung der zentralen Informationspolitik in Ungarn unter den jetzigen Umständen durch mehrere Faktoren behindert wird. Trotzdem müsste man — mit prinzipiellen Klärungen und gemeinsamen Anstrengungen — zu ihrer Ausgestaltung gelangen.

„KÉPZELD, NEM IS TUDTAM, HOGY VOLT INFORMÁCIÓROBBANÁS.”

